

STÁTNÍ DIVADLO OSTRAVA

nositel Řádu práce

čínohra **PETRA BEZRUČE**

nositelka vyznamenání Za zásluhy
o výstavbu

Saulius Šaltenis

UTÍKEJ, SMRTKO, UTÍKEJ!

PŘEKLAD

dr. JIŘÍ MATĚJÍČEK

REŽIE

ALEŠ KUBICA

SCÉNA

OTAKAR SCHINDLER j. h.

KOSTÝMY

KRISTINA NOVOTNÁ j. h.

DRAMATURG

ROMAN CÍSAŘ

SCÉNICKÁ HUDBA

DANIEL FORRÓ, RADEK IŠTVÁN

HUDEBNÍ SPOLUPRÁCE:

MARIE KREJČÍ

POHYBOVÁ SPOLUPRÁCE

ZDENĚK BOUBELÍK

INSPICE

JARMILA PAULEROVÁ

SUFLÉRKA

MARTA VESELÁ

PREMIÉRA 5. ŘÍJNA 1985 NA SCÉNĚ ČINOHRY

PETRA BEZRUČE

ANDRIUS ŠATAS

JAN MAZÁK

ANTANAS ŠATAS, jeho otec

BOHUSLAV ČVANČARA

ELYTE ŠATASOVÁ, jeho matka

BLANKA MEIEROVÁ

DĚDEČEK

JINDŘICH DVOŘÁK

LUKA KAMINSKASOVÁ

MARCELA ČAPKOVÁ

MYŠÁK, její bratr

LUBOŠ ONDRÁČEK

KAMINSKAS, jejich otec

MILAN SOVA

IRENA MEŠKUTOVÁ,

Andriusova učitelka

JANA POSTLEROVÁ

zasloužilá umělkyně

ŘEDITELKA ŠKOLY

ŠTĚPÁNKA RANOŠOVÁ

MAJITEL KRÁVY

PAVEL HANDL

KAUŠILA, učitel tělocviku

PAVEL HANDL

Andriusovi spolužáci

WASCHSMÜLLER

PAVEL TOMANKA

RIMAVIČIUS

JIŘÍ OVEČKA

FINKELSTEIN, HOLIČ

PAVEL HANDL

CIRKUS

DANUŠE ONDRÁČKOVÁ

.

PAVEL SKŘÍPAL

.

ALENA GUZÍKOVÁ

.

RENATA KRÍSTKOVÁ *exter.*

.

KAMINSKASOVA ŽENA

VĚRA JANKŮ

ANDRIUSŮV STRÝC

PAVEL HANDL

NOTÁŘ

PAVEL HANDL

JAN MAZÁK (nar. 30. 6. 1957 v Kroměříži), po absolvování gymnázia studoval obor herectví na Janáčkově akademii múzických umění v Brně (1977/81). Od sezóny 1981/82 je členem souboru ČINOHRY PETRA BEZRUČE SDO. „S tou cestou k divadlu to nebylo tak lehký; první přijímačky na JAMU nevyšly, tak jsem pracoval jako jevištní technik v Divadle Bratří Mrštíků v Brně. Ale myslím, že to bylo dobrý k tomu, že jsem poznal provoz divadla z jeho další stránky.“

Během poměrně krátké doby si dokázal Jan Mazák vybudovat velmi čestnou pozici a dnes nepochybně náleží k nejplatnějším hercům mladší generace. „A to nebylo taky zdaleka tak jednoduchý. Po roce angažmá jsem šel na vojnu, aniž bych věděl, jestli se k souboru ještě vrátím . . . Ale vyšlo to.“ V první sezóně se představil divákům v náročné roli Miloše Hrmý (v alternaci s Miroslavem Kudelou) v úspěšné inscenaci Ostře sledovaných vlaků. „Na tohle představení velice rád vzpomínám, i když jsem odehrál pouze premiéru a dvě reprízy, protože uniforma už volala . . . Možná, že právě tohle představení rozhodlo o mém „osudu“.“

V paměti mladých diváků jistě utkví jeho Tom (M. Twain – J. Pochmon: Tome, ty jsi číslo!) a Žabák (K. Grahame – J. Strnad: Žabákova dobrodružství). „Dělal jsem a dělám vlastně skoro ve všech dopoledních představeních, která jsou mi zřejmě souzena, protože stále zatím patřím k nejmladším a nejmlaději vyhlížejícím hercům (teď nevím, jestli bohužel, nebo bohudík . . .).“ V poslední době na sebe však stále častěji upozorňuje vynikajícími výkony v inscenacích večerního repertoáru: Peer Gynt (H. Ibsen: Peer Gynt), Aljoša (F. M. Dostojevskij – P. Palouš: Velcí hříšníci), Kaplan, Psychiatr (J. Heller: Hlava XXII). „No, vynikající . . . Tož, snažil jsem se.“

SAULIUS ŠALTENIS (nar. 1945) – litevský prozaik, dramatik a filmový scenárista patří k nejmladší sovětské spisovatelské generaci. Od roku 1961 publikuje hlavně povídky a novely (sborníky Prázdniny, 1966, Ořechový chléb, 1972), pro něž je charakteristická směs lyrismu a jemné ironie. V poslední době se věnuje převážně dramatické tvorbě.

„K divadlu jsem se dostal čistou náhodou. Přitáhlo si mne, když jsem mířil jinam, mimo něj. Členové souboru litevského Divadla mládeže se připravovali na přehlídku mladých herců a požádali mne, abych pro ně napsal jevištní variantu několika epizod z novely OŘECHOVÝ CHLÉB. Souhlasil jsem a začal jsem pracovat. K mému vlastnímu překvapení se z jednotlivých útržků začala rodit nová hra. Tehdy jsem se nezabýval zákony, podle kterých vzniká hra a neměl jsem ani tušení, zda je má próza vhodná pro jeviště . . . Věděl jsem, že pro divadlo se musí psát jinak, ale jak, o tom jsem nic nevěděl. Celkem nečekaně se mi materiál novely začal proměňovat v cosi úplně odlišného a svérázného. Tak jsem napsal první věc pro jeviště, hru UTÍKEJ, SMRTKO, UTÍKEJ! Později se ukázalo, že tato náhodná pletka s divadlem měla vážné následky“.

Domnívám se, že dramatismus díla není závislý na tom, kolik je v něm vyostřených situací, událostí, konfliktů. Již skutečnost, že ve světě existuje člověk, kterého dokáže zranit jakákoli, i ta nejmenší nespravedlivost, krutost, lež, je už sama o sobě dramatická.

A umění je uměním jen tehdy, když je zrozeno a odkojeno trápením.

Lidským trápením a láskou!

Samozřejmě, že ne abstraktní láskou k celému lidstvu, za kterou se často skrývá lhostejnost ke skutečným lidem, k vlastnímu sousedovi, ale láskou k těm, o kterých píšeš . . .

Umění má smysl jedině tehdy, když pramení z lásky k člověku!

SAULIUS ŠALTENIS

HRA PROTI ZATVRZELOSTI LIDSKÝCH SRDCÍ aneb HLEDÁNÍ CESTY ČLOVĚKA K ČLOVĚKU

Při zařazování každé hry do repertoáru divadla stojí inscenátoři před celou řadou problémů, vše se zpravidla začíná zvažováním věčných „pro a proti“. Skutečnost, že Šaltenisova hra je určena mladému diváku, není sama o sobě rozhodující. Je obecně známo, že značné množství her autorů svazových republik řeší své specifické a pro nás často odtažitě problémy. Domníváme se, že nikoli tak v případě Smrtky; hra má velice obecnou platnost, navzdory jisté odlišnosti života a historicky podmíněných lokálních praktik, jež zde mají význam okrajový a nejsou jejím vlastním tématem.

Hra nás zaujala svou – chtělo by se říci chagallovskou – imaginací, uměním nazřít nebanálně banální. Nejde ani o hru teozovitou, mladší a starší generaci nestaví do černo-bílého protikladu. Jejím generálním tématem je podle nás HLEDÁNÍ CESTY ČLOVĚKA K ČLOVĚKU – člověk, který žije sám (Kaminskas), anebo jenom vedle druhého člověka (Antanas Šatas) je klinicky mrtvý; je to hra proti této podobě smrti zaživa, lidské samotě. Sama žije Ředitelka, která nemá rodinu, přátele – odtud pramení její striktnost: samota z ní udělala vyschlou sucharku; Kaminskasovi „utekla“ žena k cirkusu – odtud zkamenělost jeho srdce; život bez opětované lásky je bezcenný: proto se Elyte, žena nadaná láskou, rozhodne odejít z domova. A sám, prozatím sám, je i Andrius: své místo v životě si teprve hledá.

Přátelství a vzájemná láska poutá Andriuse a Dědečka; tento vztah je rozveden s nevšední autorskou invencí: v okamžiku, kdy se dospívající Andrius, rozhodnutý opustit mikrosvět malého městečka, vrací ve vzpomínkách do dětství, myšlenky ho vedou nejdříve k Dědečkovi – Šaltenis nechává Dědečka zemřít přesně v okamžiku, kdy je osvětlen jeden z ústředních průběžných motivů, totiž MOTIV KRÁVY, který od této chvíle přebírá Andrius: koupí nové krávy by byla mj. kompenzována nevráživost rodin, avšak Andriusův záměr, jak tomu často bývá, se obrací proti němu. Až teprve násilná smrt krávy – Andriusovy krávy pro Luku – přispívá k úplnému prozíření všech a k pochopení hodnoty lidských

vztahů. Smrti zvířete, lidštějšího než člověk, je vykoupena zatvrzelost lidských srdci. Nikoli náhodou ožívá nyní naposledy Dědeček a autor přepisuje následující scénickou poznámku: . . . podá krávě ruku a oba, dědeček i kráva, odletí ze scény . . . Zmíněný motiv je vlastně i filozofickým motorem hry. Vztahy se uvolňují, vzájemná komunikace je možná.

Oba mladí hrdinové – Andrius a Luka – se musejí rozejít právě ve chvíli, kdy vyspěli a dlouhým vývojem od dětství si prvně uvědomili hloubku a čistotu svého vztahu. Rozcházejí se do života jako dospělí lidé, ale lze se nadít, že jejich cesty se setkají. Tak, jako se setkávají cesty těch, jimž nezkažená lidská srdce . . .

Pokusme se nyní postihnout jeden z podstatných rysů Šaltenisova pohledu na skutečnost a metody jejího uměleckého ztvárnění. Jakkoli se autor v konečné inscenaci přiklání k vítězství dobra v člověku, nečiní tak jako abstraktní lidumil, nýbrž jako *ironik par excellence*. Již furiantská nevráživost Šatasů a Kaminkasů, „Kapuletů a Monteků“, je motivována prodejem krávy, jež zdechla; autor s ironickým odstupem sleduje důsledky tohoto prehistorického motivu, dávajícího do pohybu nepřítelství „dvou rodů“. Tak například epizoda požáru Kaminkasova chlívků, kdy s obzvláštním potěšením přihlíží celá rodina Šatasů, je hodna exemplárních ukázek černého humoru . . . Hlubší ironický význam má i Andriusova školní divadelní scénka, či motiv peněz, jež shnily apod. Avšak ani impresivně lyrizující scény (viz ukázka z prózy) se neutikají k zaobalenému proklamativnímu rétorství, či k tzv. falešnému patosu. Naopak i ony jsou integrálními stavebními kameny toho, co bývá (a nikoli snad neprávem) označováno jako „šaltenisovská ironie“ . . .

Ať tak či onak, jeden francouzský dramatik si dovolil vyslovit následující přesvědčení: „Největší a nejpřevratnější jsou básníci lásky.“ Zmínil několik současných. A my k nim přišeptáváme jistého Litevce . . .

rc

Potmě, uhýbající očima jsme se svlékli, pamatuju si, že mě nenapadlo rozepnout si košili a že jsem si ji snažil stáhnout přes ruce. Kdesi ve tmě škubal na kříži nohou Cvrček a mně se zdálo, jako bych pořád ještě visel za vlasy ve vzduchu . . .

Obejměte se, vybizela nás noc, ale mně bylo, jako by tu číhala smrt; blížil jsem se k prahu hřichu s rozechvělými koleny i hlavou, nedokázal jsem ho však za žádnou cenu překročit. Já to neumím, zamumlal jsem, ale Luka mlčela. Já to neumím, opakoval jsem ještě zoufaleji, jenže Luka se ani teď nepohnula. Jak si vzpomínám, dal jsem se do pláče a umiňoval jsem si, že hned vstanu a půjdu do kuchyně pro ostrý, špičatý nůž: A opravdu, když se mi zdálo, že už Luka usnula, vstal jsem a hledal ve špinavém nádobí mezi talíři a hrnci zrezivělý, ale velice ostrý dlouhý nůž. Vzpomněl jsem si na svého otce i svou matku a pomyslel jsem si, že se jim určitě uleví, když je nebudu stát ani těch třicet rublů měsíčně. Myslel jsem to vážně a asi bych opravdu ležel vedle Boleslava, nebýt Luky. Tiše ke mně přistoupila, vzala nůž, hodila ho zpátky do hrnce s vodou a beze slova mě odvedla zpátky do postele. Noc už nevolala: obejměte se, a Luka seděla u mé hlavy a hladila mi vlasy.

„Luko, budeš teď ještě se mnou kamarádit?“ Báł jsem se na ni podívat.

„Když mě nezabije . . .“

Leželi jsme vedle sebe, Luka mě uchopila za ruku, jako bychom šli na procházku, dívali jsme se do tmy a kdesi blízko, snad na zaprášené polici mezi pokařkanými sešity, zašlými a zčernalými Boleslavovými medailemi a zašpiněnými barevnými kaminky, snad ještě blíž, tlouklo rozechvělé, dosud živé srdce našeho dětství.

A pak jsme zaslechli pomalé kroky nejprve v otcově pokoji, pak v matčině, nato opatrně zaskřípaly dveře u dědova pokojíku a kroky se zvolna blížily k nám; křečovitě jsem stiskl Lučinu ruku.

Dveře se pomalu otevřely a na prahu stanul Kaminskas, svíraje v ruce zámek od hlavních dveří. Díval se na nás zmučenýma, nevyspalýma očima a dýchal otevřenými ústy; ucítili jsme tíživý pach mužského potu a výparů vodky, vdechli ho jak hustý, těžký chloroform a věděli, že přišel náš konec, protože jsme stáli na prahu hřichu; naše popraskané rty se rozevřely, vydechly vůni ořechů a místo slov Jdi pryč, smrtko, huš, huš, řekli Amen . . .

(Úryvek z novely Ořechový chléb)

SOUČASNÁ LITEVSKÁ LITERATURA

Nejvýraznějších úspěchů dosáhla mladá litevská literatura s příchodem nových svěžích sil střední a mladé generace: od poloviny 50. let dochází na Litvě k očividnému společenskému i literárnímu oživení, které se nejmarkantněji projevilo v tvorbě Eduardase Mieželaitise, autora četných originálních básnických sbírek, z nichž Člověk dostal Leninovu cenu roku 1962 (česky vyšlo 1964). V Mieželaitisově tvorbě ideálně splývají modernost s tradičností a s folklórností. Je to básník vysoce intelektuálních poloh, usilující o jakousi syntézu verše s prózou (viz v knize Kontrapunkt, česky 1975), který dovede spojit obecně lidská a kosmická témata s historicky konkrétním reálným viděním světa a člověka. Je hluboce zakotven v litevském národním prostředí a jeho svérázných kulturních hodnotách (cyklus Čiurlionisův svět aj.).

Všesvazové uznání si vydobyl i o něco mladší Justinas Marcinkevičius, čelný současný litevský básník a dramatik, který na rozdíl od Mieželaitise tíhne víc k epičnosti a publicistice vysokých kvalit (poémy Krev a popel, Stěna, Publicistická poéma aj.). Jeho básnické hry, často čerpané z historie, mívají zpravidla hluboký filozofický a sociální podtext (Mindaugas, Katedrála aj.). Z jeho tvorby vyšla česky novela Borovice, která se smála (1964).

Za Mieželaitisem a Marcinkevičiusem následovaly ještě dvě vlny litevských básníků. K první patří Algimantas Baltakis, z jehož mnoha sbírek kniha Podzemní řeky dostala státní cenu, romantická básnířka Janina Degutyteová, Vladas Šimkus, Alfonsas Maldonis, Vytautas Rudokas aj. Druhou vlnu tvoří antipateičtí básníci mladší a nejmladší generace — zkratkovitý Marcelijus Martinaitis, Sigitas Gėla a zejména kultivovaná Judita Vaičiunaitėová (sb. Jarní akvarely, Korouhvičky aj.), její básně, citlivé na odstíny, jsou ovlivněny malířstvím a hudbou. Vcelku lze říci, že současná litevská poezie je na vysoké úrovni a v ničem si nezadá s poezií jiných národů.

Stejný obraz vzniká při pohledu na současnou litevskou prózu a dramatikou. Je tu řada dobrých vypravěčů a nesporných talentů. Všesvazová kritika právem vyzvedá tvorbu Mykolase Sluckise, zejména jeho romány Schody do nebe, Adamovo jablko, Žízeň, Cizí vášně (česky 1973) aj. Sluckis má smysl pro psychologické nuance, spolehlivě vládne vnitřním monologem a jeho styl je stejně živý, pohyblivý a temperamentní, jako jsou jeho hrdinové. Vedle Sluckise je tu ještě Alfonsas Bieliauskas, píšící poutavě o životě mladé litevské

inteligence (Kaunaský román aj.). K oblíbeným současným litevským prozaikům patří i Vytautas Petkevičius, jehož román O chlebu, lásce a pušce se stal nejúspěšnější litevskou knihou posledních let. K dobrým vypravěčům patří rovněž Vytautas Bubnys (Země před vzkříšením, česky 1974 aj.), J. Mikelniskas (česky A hodiny jdou, 1973 aj.), lakonický povídkář R. Lankauskas, satirička V. Žilinskaitėová (Anděl nad městem aj.), A. Pocius, V. Dautartas, J. Aputis aj. Z dramatiků vynikají J. Grušas a K. Saja.

(Zpracováno podle Slovníku spisovatelů — Sovětský svaz, Odeon 1977.)

**VEDOUcí VÝROBY A TECHNICKÉHO PROVOZU: ING. IVAN
BÍLEK. VEDOUcí DEKORAČNÍCH DÍLEN: PŘEMYSL KIR-
SCHNER. MISTR MALÍŘSKÉ DÍLNY: JAROSLAV MACHÁČ.
MISTR TRUHLÁŘSKÉ DÍLNY: OLDŘICH CICHÝ. MISTR ZÁ-
MEČNICKÉ DÍLNY: JIŘÍ ONDERKA. VEDOUcí VÝROBY
KOSTÝMŮ: ELIŠKA ZAPLETALOVÁ. JEVIŠTNÍ MISTR: VÁC-
LAV PLACHÝ. MISTR OSVĚTLENÍ: JAROSLAV ŘEZÁČ.
ZVUK ŘÍDÍ: MARIE KREJČÍ. MISTR VLÁSENKÁRNÝ: VOJMIL
NYTRA. MISTR REKVIZITÁRNÝ: EVA WIESNEROVÁ. MISTR
GARDEROBY: ZLATA NEZHYBOVÁ.**

Program Státního divadla v Ostravě připravil Roman Císař, výtvarnice programu a grafická úprava: Marta Roszkopfová. Fotografie: Marta Roszkopfová. Typografická spolupráce: Libuše Poštulková. Vytiskly Moravské tiskařské závody, n. p., provoz 21, Ostrava 1, Novinářská 7, R. 52342. Všechna práva k zastupování tohoto díla provozuje DILIA. Cena programu 1,50 Kčs. o 380039485

NEBOJNE